

JACEK LACHNER*

PRZEJŚCIE PRAW I OBOWIĄZKÓW
WYNIKAJĄCYCH Z UMOWY WZAJEMNEJ
NA GRUNCIE PROJEKTU WSPÓLNEGO
SYSTEMU ODNIESIENIA I W PRAWIE POLSKIM

W 2008 r. został opublikowany „Projekt wspólnego systemu odniesienia” opracowany przez Grupę Badawczą Europejskiego Prawa Cywilnego i Komisję Badawczą EC Prawa Prywatnego (Acquis Group)¹. Projekt ten stanowi istotny wkład w harmonizację europejskiego prawa cywilnego, bowiem zawiera propozycję ponadnarodowych regulacji stosunków cywilnoprawnych. Projekt przedmiotowych regulacji opracowano na bazie szeroko prowadzonych badań porównawczych systemów prawa cywilnego poszczególnych krajów członkowskich Unii Europejskiej przez wyżej wskazane grupy, w których skład wchodzi międzynarodowi eksperci. Praktyczne znaczenie DCFR przejawia się w szczególności na płaszczyźnie prawotwórczej oraz stosowania prawa. Ma on, zgodnie z przyjętym założeniem, stanowić

* *Adiunkt w Katedrze Prawa Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, adwokat.*

¹ W języku angielskim *Draft Common Frame of Reference*, określane w skrócie jako DCFR. Został on opublikowany (w:) Ch. von Bar, E. Clive, H. Schulte-Nölke: *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, München 2008 oraz na stronie www.law-net.eu. Dokument ten został opracowany na bazie *Principles of European Contract Law* (dalej PECL), które stanowiły wynik i podsumowanie prac Komisji Prawa Cywilnego, z lat 1990–1999. PECL obejmuje szeroki zbiór zasad prawa kontraktowanego w Unii Europejskiej, sporządzony na bazie porównawczej obowiązujących przepisów prawnych w zakresie prawa zobowiązań poszczególnych państw członkowskich Unii Europejskiej sprzed jej rozszerzenia w 2004 r. Należy także zaznaczyć, że polskie tłumaczenie PECL zostało opublikowane w *Kwartalniku Prawa Prywatnego* 2004, z. 3, s. 801 i n. DCFR przejmuje zasadniczo uregulowanie dotyczące zmiany strony umowy z PECL z tą, jak się wydaje, ważną zmianą, że pojęcie *transfer of contract* (Chapter 12, Section 2 PECL — Article 12:201) zastąpiono na bazie DCFR pojęciem *transfer of contractual position* (Chapter 5 Section 3 DCFR — III.–5:301), co wskazuje na dążenie twórców tego projektu do objęcia jego zakresem całej sytuacji prawnej stron umowy powstałej wskutek jej zawarcia oraz jej obowiązywania. Ponadto twórcy DCFR dodali także przepis dotyczący przejścia praw i obowiązków w przypadku upadłości agenta, tzw. *transfer of rights and obligations on agent's insolvency* (Chapter 5 Section 4 DCFR — III.–5:401).

wzór dla przyjmowanych w tym zakresie rozwiązań przez ustawodawców poszczególnych krajów członkowskich Unii Europejskiej oraz wpływać na interpretację obowiązujących przepisów prawnych tych państw².

Rozwiązania przyjęte w DCFR zawierają regulacje konstrukcji prawnych, które mają wychodzić naprzeciw potrzebom dynamicznego rozwoju rynku w Unii Europejskiej, a które to niejednokrotnie nie zostały bezpośrednio uregulowane w prawie państw członkowskich. Jedną z nich jest instytucja przejścia ogółu praw i obowiązków wynikających z umowy wzajemnej. Ma ona doniosłe znaczenie praktyczne, bowiem umożliwia osobie trzeciej, na mocy porozumienia, wejście w ogół praw i obowiązków jednej ze stron umowy wzajemnej. Wspomniana konstrukcja prawna została przedstawiona w kontekście ogólnej problematyki stosunku zobowiązaniowego. W dalszej części niniejszego opracowania podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, co proponowana instytucja na gruncie DCFR niesie ze sobą w odniesieniu do polskiego prawa cywilnego oraz ewentualnej praktyki w powyższym zakresie.

I. PRAWO ZOBOWIĄZAŃ A PRZENIESIENIA PRAW I OBOWIĄZKÓW STOSUNKU OBLIGACYJNEGO

Prawo zobowiązań, jako część prawa cywilnego, stanowi narzędzie wymiany dóbr i usług, pełniąc jednocześnie funkcję ochronną w zakresie zarówno dóbr o charakterze majątkowym, jak i niemajątkowym³. Stosunek prawny regulowany na gruncie prawa zobowiązań tworzy szczególną więź między podmiotami, którymi są co do zasady wierzyciel, jako strona umowy uprawniona do żądania spełnienia świadczenia, oraz dłużnik, występujący w tym stosunku w charakterze strony, na której ciąży obowiązek spełnienia świadczenia na rzecz wierzyciela, co określane jest w literaturze przedmiotu jako tzw. stosunek dwustronnie zindywidualizowany⁴. Należy ponadto podkreślić, że ten zindywidualizowany charakter wiąże się przede wszystkim z indywidualnym oznaczeniem podmiotów⁵, które występują w charakterze wierzyciela czy też dłużnika lub w szerszym ujęciu w charakterze strony tego stosunku prawnego. Przedmiotowy stosunek charakteryzuje zatem, po pierwsze: element wyżej wskazanej relacji podmiotowej, po drugie: ściśle związane z tym

² Zasady te nie są obowiązującymi przepisami prawa, dają jednakże stronom umowy możliwość wyboru DCFR, jako norm mających zastosowanie do zawartej umowy. Podstawą ich obowiązywania w takim przypadku jest obowiązująca na gruncie prawa cywilnego zasada swobody umów. Szerzej na ten temat w odniesieniu do PECL zob. A. Brzozowski (w:) *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. E. Łętowskiej, t. 5, Warszawa 2006, s. 398–404.

³ Por. E. Łętowska (w:) *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. E. Łętowskiej, t. 5, *op. cit.*, s. 32, która podkreśla jego zasadniczą rolę w zakresie regulacji dynamiki obrotu.

⁴ Szerzej na ten temat zob. P. Machnikowski: *Prawo zobowiązań — część ogólna*, s. 113–116.

⁵ Tak Z. Radwański: *Zobowiązania — część ogólna*, wyd. 4, Warszawa 2003, s. 11.

pierwszym jego przedmiot, którym jest określone lub dające się określić świadczenie. O świadczeniu na gruncie prawa zobowiązań można mówić tylko i wyłącznie w ramach wyżej wskazanej relacji wierzyciel — dłużnik. Wskazana więc prawna w tym zindywidualizowanym kontekście powoduje, że omawiany stosunek prawny stanowi źródło praw podmiotowych o charakterze względnym, wyrażający się w tym, że co do zasady taka czynność prawna wywołuje skutek prawny wyłącznie między stronami tego stosunku (tzw. *inter partes*)⁶.

Przejście ogółu praw lub obowiązków strony umowy na osobę trzecią jest kwalifikowane jako zdarzenie prawne⁷. Zdarzenia prawne, zgodnie z poglądami przyjętymi w literaturze, można podzielić na dwie główne grupy. Pierwszą z nich będą stanowiły zdarzenia prawne w sensie ścisłym, czyli zdarzenia niezależne od woli ludzkiej, jak siła wyższa, narodziny, śmierć itp. W tym kontekście przejście praw i obowiązków wynika bezpośrednio z przepisu prawa i wiąże się na przykład z sukcesją generalną mającą miejsce na gruncie prawa spadkowego. Drugą grupę będą stanowiły działania. W ramach działań zasadnicze znaczenie mają czynności prawne, co w kontekście niniejszego opracowania oznacza przede wszystkim umowy⁸.

W związku z tym, iż odnośny przepis DCFR (o czym będzie szczegółowo mowa niżej) stanowi o przeniesieniu ogółu praw i obowiązków wynikających z umów, przedmiotowa analiza dotyczyć będzie w szczególności umów.

W odniesieniu do umów, kierując się ich przedmiotem, należy wyróżnić z jednej strony te, które dotyczą zespołu składników majątkowych, lub też rozporządzenia określoną rzeczą, mające bezpośredni wpływ na zmianę zindywidualizowanych podmiotów pierwotnego obligacyjnego stosunku umownego. Jednakże — co należy zaznaczyć — taka zmiana nie jest głównym przedmiotem wspomnianych umów. W takim przypadku powyższy skutek wynika po pierwsze z przepisu prawnego, po drugie jest bezpośrednio powiązany z głównym przedmiotem umowy i jej treścią, w szczególności przeniesieniem prawa własności lub innego prawa. Do tej kategorii umów należy zaliczyć sprzedaż przedsiębiorstwa⁹ czy sprzedaż rzeczy, która jest przedmiotem stosunku zobowiązaniowego, którego treścią jest jego używanie¹⁰.

⁶ W odróżnieniu od tzw. skuteczności *erga omnes*. Tak W. Czachórski: *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1995, s. 38, który wskazuje, że określenie różnic w zakresie skuteczności *inter partes*, a skuteczności *erga omnes* dokonuje się przez porównanie praw podmiotowych bezwzględnych, jak przykładowo własność, i względnych, których przykładem jest wierzytelność.

⁷ Określane w literaturze także jako tzw. fakty prawne; zob. np. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk: *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1996, s. 106; Z. Banaszczyk: *Prawo cywilne — część ogólna*, t. I, Warszawa 2001, s. 875–881 i tam wskazana literatura.

⁸ Tak A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk: *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, op. cit., s. 107 i 108.

⁹ Zaznaczenia w tym miejscu wymaga, że na gruncie prawa polskiego w skład przedsiębiorstwa w myśl art. 55¹ pkt 4 k.c. wchodzi wyłącznie wierzytelności. Do przejścia zatem długów czy szerzej całej sytuacji prawnej strony umowy konieczne będzie zawarcie umowy, która będzie określać taki skutek.

¹⁰ Dotyczy to przykładowo art. 678 § 1 k.c., w myśl którego „w razie zbycia rzeczy najętej w czasie trwania najmu nabywca wstępuje w stosunek najmu”. Por. w tym kontekście W. Kurowski: *Przelew wierzytelności w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2005, s. 25, który wskazuje na różnice między przelewem wie-

Drugą kategorię stanowią umowy, których celem jest bezpośrednio zmiana zindywidualizowanych stron umowy obligacyjnej, a zatem przeniesienie ogółu praw i obowiązków wynikających z takiej umowy na osobę trzecią, tzn. wejście przez taką osobę w sytuację umowną strony ustępującej. Dotyczy to w szczególności zmiany wierzyciela, zmiany dłużnika oraz zmiany strony umowy, przez co należy rozumieć wstąpienie przez osobę trzecią w ogół praw i obowiązków jednej ze stron umowy, co dotyczy przede wszystkim umowy wzajemnej¹¹.

Należy zaznaczyć, że przeniesienie praw lub obowiązków wynikających z umowy nie stoi w sprzeczności z założeniami dotyczącymi stosunku zobowiązaniowego stanowiącego źródło praw podmiotowych o charakterze względnym¹². Wspomnianą funkcję na gruncie prawa zobowiązań ma co do zasady pełnić instytucja zmiany wierzyciela i zmiany dłużnika. Podstawową kwestią wymagającą analizy w omawianym zakresie jest zatem rozstrzygnięcie, czy przejście praw i obowiązków z umowy wzajemnej opiera się na konstrukcji sukcesywnej zmiany dłużnika czy też na konstrukcji odnowienia¹³, a co za tym idzie — jakie są konsekwencje takiej kwalifikacji.

II. PRZEJŚCIE PRAW I OBOWIĄZKÓW Z UMOWY WZAJEMNEJ NA GRUNCIE DCFR

Jak zaznaczono powyżej, w art. III.–5:301 oraz III.–5:302 DCFR zamieszczono regulację dotyczącą zmiany strony umowy ujętą szerzej w stosunku do rozwiązania przyjętego w PECL¹⁴. Mowa jest w tych przepisach o przeniesieniu całego stosunku umownego. Jak wyraźnie stanowi art. III.–5:301 DCFR, rozdział ten odnosi się tylko do przeniesienia stosunku umownego w drodze umowy¹⁵. Zgodnie z ust. 1 art. III.–5:302 strona stosunku umownego może uzgodnić z osobą trzecią za

rzytelności a uniwersalnym przeniesieniem praw podmiotowych względnych niezależnie od podstawy prawnej tego przejścia. Należy także wspomnieć o art. 23¹ k.p. dotyczącym przejścia zakładu pracy na innego pracodawcę, który stanowi, że „w razie przejścia zakładu pracy lub jego części na innego pracodawcę staje się on z mocy prawa stroną w dotychczasowych stosunkach pracy”. Podobny skutek wynika z art. 31 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz.U. Nr 124, poz. 1152 ze zm.), który stanowi że „w razie zbycia pojazdu mechanicznego, którego posiadacz zawarł umowę ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, na nabywcę pojazdu przechodzą prawa i obowiązki zbywcy”.

¹¹ Por. E. Łętowska (w:) *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 1, pod red. Z. Radwańskiego, Warszawa 1981, s. 899, która w tym kontekście mówi o zmianie „całej strony umowy”.

¹² Zob. w tym kontekście rozważania Sądu Najwyższego zawarte w uzasadnieniu uchwały z 5 listopada 2004 r., III CZP 96/03.

¹³ Zob. rozważania na ten temat w: E. Łętowska (w:) *System prawa cywilnego, op. cit.*, s. 896 i n.

¹⁴ Zob. przyp. 1.

¹⁵ W wersji angielskiej DCFR „this section applies only to transfers by agreement”. Por. także propozycję zawartą w PECL w angielskiej wersji językowej „transfer of contract”, natomiast w wersji niemieckiej „Vertragsübertragung”.

zgodą drugiej strony stosunku umownego, że osoba ta wstąpi jako strona w ten stosunek prawny¹⁶.

W myśl natomiast ust. 2 zgoda drugiej strony może być udzielona uprzednio. W takim przypadku przejście jest skuteczne tylko wtedy, gdy ta strona zostanie o tym poinformowana¹⁷.

Analizowaną regulację zamyka ust. 3, który stanowi, że w zakresie, w jakim zastąpienie przez osobę trzecią strony umowy obejmuje przeniesienie prawa, znajdują zastosowanie przepisy sekcji I tego rozdziału dotyczące przelewu wierzytelności, w zakresie natomiast, w jakim następuje przeniesienie zobowiązań, stosuje się postanowienia sekcji II tego rozdziału¹⁸.

Wprowadzając wyżej wskazaną regulację umożliwiającą wejście przez osobę trzecią w ogół praw i obowiązków strony umowy, projektodawcy mieli na uwadze występujące w praktyce umowy długoterminowe oraz umowy mające za przedmiot przejęcie przedsiębiorstwa czy dokonywane fuzje. Z uwagi na to, że wspomniane czynności są coraz częściej dokonywane w obrocie, postanowiono wprowadzić regulację umożliwiającą przeniesienie całości praw i obowiązków jednej ze stron umowy bez konieczności jednoczesnego stosowania instytucji przeniesienia wierzytelności oraz instytucji przeniesienia długu¹⁹. Z przywołanych motywów wynika, że analizowana instytucja prawna dotyczy co do zasady umów wzajemnych.

U podstaw powyższej regulacji leżało także założenie, że nie należy mylić zmiany strony umowy z nowacją (odnowieniem), która implikuje wygaśnięcie poprzedniego stosunku umownego i powstanie nowego o nowej treści. Przyjęte założenie umożliwia utrzymanie pierwotnego stosunku umownego, przy jednoczesnej zmianie podmiotu po jednej ze stron umowy²⁰.

¹⁶ W wersji angielskiej przepis ten ma następującą treść: „A party to a contractual relationship may agree with a third person, with the consent of the other party to the contractual relationship, that that person is to be substituted as a party to the relationship”. Por. w tym zakresie regulacja zamieszczona w PECL ma następującą treść: „A party to a contract may agree with a third person that that person is to be substituted as the contracting party. In such a case the substitution takes effect only where, as a result of the other party’s assent, the first party is discharged”, natomiast w niemieckiej wersji językowej: „Eine Vertragspartei kann mit einem Dritten vereinbaren, dass dieser sie als Vertragspartei ersetzt. In diesem Fall wird die Ersetzung nur wirksam, wenn in Folge der Zustimmung der anderen Vertragspartei die erste Partei von ihren Verpflichtungen befreit wird”.

¹⁷ W wersji angielskiej przepis ten ma następujące brzmienie: „The consent of the other party may be given in advance. In such a case the transfer takes effect only when that party is given notice of it”.

¹⁸ W angielskiej wersji językowej: „To the extent that the substitution of the third person involves a transfer of rights, the provisions of Section I of this Chapter on the assignment of rights apply the extent that obligations are transferred, the provisions of Section 2 of this Chapter on the substitution of a new debtor apply”. Por. także postanowienia PECL w tym zakresie. W wersji angielskiej ma następujące brzmienie: „To the extent that the substitution of the third person as a contracting party involves a transfer of rights to performance (*claims*), the provisions of Chapter 11 apply; to the extent that obligations are transferred, the provisions of Section 1 of this Chapter apply”, natomiast w niemieckiej wersji językowej: „Soweit die Ersetzung der bisherigen Vertragspartei durch den Dritten die Übertragung von Rechten auf Erbringung einer Leistung (*Ansprüchen*) enthält, finden die Vorschriften von Kapitel II Anwendung; soweit Verpflichtungen übertragen werden, finden die Vorschriften von Abschnitt I dieses Kapitels Anwendung”.

¹⁹ Tak Ch. Bar, R. Zimmermann: *Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts*, Teil III, München 2005, s. 715. Należy podkreślić, że uwagi te dotyczą treści przepisów PECL.

²⁰ Por. Ch. Bar, R. Zimmermann: *Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts*, op. cit., s. 715.

Instytucja zmiany strony umowy znana jest między innymi w prawie włoskim czy portugalskim, gdzie ma swoją odrębną regulację prawną. W innych krajach członkowskich jak na przykład w Austrii czy Niemczech dopuszcza się w praktyce możliwość przeniesienia ogółu praw i obowiązków na osobę trzecią, zachowując w ten sposób pierwotny stosunek prawny²¹.

Z analizowanego przepisu wynika, że swoim zakresem objąć ma całą sytuację strony umowy. Jak się wydaje, chodzi tutaj nie tylko o pierwotny stosunek zobowiązaniowy, ale także o całą sytuację prawną strony ukształtowaną w związku z zawarciem pierwotnej umowy, aż do czasu zawarcia określonej umowy przenoszącej prawa i obowiązki na osobę trzecią. Oznacza to wprowadzone zmiany w treści tego stosunku, jak również skutki prawne, które powstały w bezpośrednim związku z jego obowiązywaniem. Przykładowo można tutaj wskazać zawarcie aneksów, dokonanie odbioru części prac wykonywanych w ramach konkretnej umowy czy jej wypowiedzenie przez jedną ze stron.

Przedstawiony przepis ust. 1 art. III.–5:302 DCFR wyraźnie stanowi, że podstawą omawianego przejścia praw i obowiązków na osobę trzecią jest zawarcie stosownej umowy między tą osobą a jedną ze stron umowy, której prawa i obowiązki zostaną przejęte przez wspomnianą osobę trzecią. Pojawia się zatem pytanie, jaki charakter będzie miała taka umowa. Mając na uwadze przewidziany w tym artykule skutek w postaci wstąpienia przez osobę trzecią w miejsce jednej ze stron umowy, należy przyjąć, że wspomniana umowa przenosząca ogół praw i obowiązków na osobę trzecią będzie mieć charakter rozporządzający. Tylko w takim przypadku, po pierwsze, dopuszczalne będzie wstąpienie przez osobę trzecią w miejsce ustępującej strony. Po drugie, w razie przyjęcia innego charakteru tej umowy (jedynie zobowiązującego lub upoważniającego), nie mógłby mieć miejsca skutek w postaci zwolnienia ustępującej strony umowy z zobowiązań z niej wynikających. Należy zaznaczyć, że w przeciwieństwie do regulacji PECL, na gruncie przepisów DCFR o przejściu stosunku umownego nie jest wymagane wyraźnie zwolnienie strony ustępującej. Powyższa zmiana może zatem sugerować, że przeniesienie stosunku umownego nie musi być powiązane ze zwolnieniem drugiej strony umowy, strony „wychodzącej” z tego stosunku prawnego. Mając na uwadze wymóg, aby wyraziła ona zgodę na takie przeniesienie, będzie ona z reguły zainteresowana „uwolnieniem się” od tego stosunku obligacyjnego.

Drugą z wyżej wspomnianych przesłanek dopuszczalności zmiany strony umowy jest zgoda drugiej strony. Z ust. 2 art. III.–5:302 DCFR wynika, że zgoda drugiej strony umowy może zostać wyrażona już przed zawarciem umowy między osobą trzecią a stroną, która pozostaje w tym stosunku obligacyjnym.

²¹ Zob. w tym kontekście część komparatystyczną w zakresie przeniesienia umowy w: Ch. Bar, R. Zimmermann: *Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts*, op. cit., s. 717 i 718; zob. także W. Kurowski: *Przelew wierzytelności w prawie prywatnym międzynarodowym*, op. cit., s. 24.

W kontekście brzmienia art. III.–5:302 może pojawić się pytanie, czy osoba trzecia oraz strony powyższej umowy mogą postanowić, że ustępująca strona nadal pozostaje związana treścią umowy. W przeciwieństwie do art. 12.201 PECL, na gruncie DCFR zwolnienie ustępującej strony umowy nie stanowi wyrażonej przesłanki skuteczności przeniesienia stosunku umownego. W związku z powyższym brzmieniem art. III.–5:302 nie należy wykluczać, że skutek zawartej umowy i zgody drugiej strony umowy dojdzie do tego, że dwa lub więcej podmiotów będzie występować w charakterze strony umowy. Przepisy DCFR nie określają w powyższym zakresie, w jakim momencie następuje skutek przejścia stosunku umownego. Pojawia się zatem pytanie, czy strony takiej umowy mogą określić ten moment czasowy oraz czy mogą one określać zasady odpowiedzialności strony ustępującej z tego stosunku prawnego, jak również osoby trzeciej. Wobec bardzo ograniczonej regulacji w powyższym zakresie nie można jednoznacznie odpowiedzieć na powyższe pytania.

Do zmiany strony umowy znajdują ponadto odpowiednie zastosowanie przepisy odnoszące się do cesji²² oraz przeniesienia długu²³. Przyjęcie jedynie odpowiedniego stosowania wspomnianych przepisów wynika z charakteru prawnego instytucji uregulowanej w DCFR, w wyniku której następuje wejście w ogół praw i obowiązków ustępującej strony umowy w odróżnieniu od przelewu roszczeń oraz przeniesienia długu²⁴. Przepisy te znajdują zastosowanie w zakresie, w jakim ma miejsce przeniesienie prawa lub długu.

Na gruncie powyższej analizy przepisów DCFR wydaje się, że w ramach przeniesienia pozycji umownej przyjęto konstrukcję sukcesji translatywnej. Jak wynika z regulacji w tym zakresie, chodzi tutaj o zmiany podmiotowe w ramach stosunku umownego ukształtowanego przez dotychczasowe jego strony. Osoba trzecia wstępuje zatem w całość sytuacji prawnej jednej ze stron umowy, a zatem w ogół ukształtowanych praw i obowiązków.

Przedstawiona regulacja nie ma zatem charakteru kompleksowego i wydaje się podążać za ukształtowaną praktyką stosowania łącznie przepisów o przelewie wierzytelności oraz przejęciu długów do powyższej sytuacji. Wydaje się, że problematyka przeniesienia ogółu praw i obowiązków z umowy wzajemnej powinna w pełniejszy sposób uwzględniać specyfikę takich stosunków prawnych, które dotyczą w szczególności zasad odpowiedzialności osoby trzeciej, jak również sytuacji prawnej strony wychodzącej z określonego stosunku prawnego (strony ustępującej).

²² Przeniesienie praw zostało uregulowane w rozdziale II, któremu został nadany tytuł „Przeniesienie roszczeń”. Obejmuje on art. 11.101–11.401.

²³ Przeniesienie długu zostało uregulowane w rozdziale 12, w art. 12.101 i 12.102.

²⁴ Por. Ch. Bar, R. Zimmermann: *Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts*, op. cit., s. 716.

III. PRAWO POLSKIE

Na wstępie należy zaznaczyć, że na gruncie prawa polskiego brak jest regulacji prawnej odnoszącej się bezpośrednio do zmiany podmiotowej stron umowy wzajemnej, jak również regulacji, która odpowiadałaby wyżej wskazanemu rozwiązaniu przyjętemu w ramach DCFR. W księdze trzeciej, tytule IX kodeksu cywilnego zamieszczono jedynie przepisy o zmianie wierzyciela lub dłużnika²⁵. Jak wskazuje się w doktrynie, stosunek obligacyjny obejmuje wierzytelność i dług, które wyczerpują jego treść, natomiast przejście tych praw powszechnie dopuszczono w oparciu o konstrukcję przelewu wierzytelności i przejęcia długu²⁶. W tym ujęciu zarówno wierzytelność, jak i dług mogą być samodzielnym przedmiotem obrotu.

W ślad za tym przyjmuje się, że przeniesienie praw i obowiązków ze stosunku umownego dopuszczalne jest na gruncie przepisów o zmianie wierzyciela lub dłużnika. Na gruncie wspomnianych przepisów dopuszczalna jest cesja wierzytelności i przeniesienie długu rozumiane jako sukcesja, prowadząc do wejścia przez konkretną osobę w sytuację wierzyciela czy dłużnika.

Brak jest natomiast, jak już wskazano, przepisu, który bezpośrednio regulowałby konstrukcję równoczesnego przeniesienia prawa i obowiązków z umowy wzajemnej w drodze umowy²⁷. Należy jednocześnie zaznaczyć, że ustawodawca uregulował tzw. ustawowe przypadki przejścia ogółu praw i obowiązków wynikających z umowy w literaturze, określane jako ustawowa zmiana całej treści zobowiązania²⁸.

W praktyce, w celu osiągnięcia powyższego skutku, niezbędne jest zatem kumulatywne stosowanie instytucji przeniesienia wierzytelności oraz przeniesienia długu²⁹. Oznacza to konieczność spełnienia przesłanek, o których mowa w szczególności w art. 509 § 1 w związku z art. 510. Podstawą przeniesienia jest zatem dokonanie przelewu przez wierzyciela³⁰, z zastrzeżeniem wynikającym z tego przepisu, że dokonanie przelewu nie może sprzeciwiać się ustawie, zastrzeżeniu umow-

²⁵ Art. 509–519 k.c. normują zmianę wierzyciela, natomiast art. 519–525 k.c. zmianę dłużnika.

²⁶ Tak E. Łętowska (w:) *System prawa cywilnego*, op. cit., s. 897. Autorka zwraca uwagę, że konstrukcja ta opiera się na założeniu, że wierzytelność i dług wyczerpują całość stosunku obligacyjnego. Por. także rozważania na temat stosunku obligacyjnego P. Drapały: *Zwalniające przejęcie długu*, Warszawa 2002, s. 18 i 19 oraz powołana tam literatura. Por. także w tym zakresie W. Czachórski: *Zobowiązania. Zarys wykładu*, op. cit., s. 265. Podobnie Z. Radwański: *Zobowiązania — część ogólna*, op. cit., s. 322. Zob. także orzeczenia SN z dnia 6 listopada 1972 r., III CRN 266/72, OSN 1973, nr 9, poz. 160 i z dnia 17 czerwca 1999 r., I CKN 44/98, niepubl.

²⁷ Określane w literaturze przedmiotu jako przejście praw i obowiązków wynikających z umowy wzajemnej, czy łączne przejście praw i obowiązków jednej ze stron umowy wzajemnej na osobę trzecią. Zob. np. E. Łętowska (w:) *System prawa cywilnego*, op. cit., s. 898; H. Ciepla: *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia: zobowiązania*, pod red. G. Bieńka, t. 1, Warszawa 2006, s. 628.

²⁸ Szerzej na ten temat E. Łętowska (w:) *System prawa cywilnego*, op. cit., s. 899.

²⁹ Wskazuje na to Z. Radwański: *Zobowiązania — część ogólna*, op. cit., s. 322; podobnie W. Kurowski: *Przelew wierzytelności w prawie prywatnym międzynarodowym*, op. cit., s. 24.

³⁰ Na temat ogólnego pojęcia przelewu wierzytelności i procesu kształtowania się tej instytucji zob. K. Zawada: *Umowa przelewu wierzytelności*, Kraków 1990, s. 7 i n.

nemu albo właściwości zobowiązania. Niezbędne jest zawarcie w tym celu stosownej umowy między osobą trzecią a wierzycielem.

Natomiast w zakresie przejęcia długu znajdzie zastosowanie art. 519 § 1 k.c., zgodnie z którym osoba trzecia może wstąpić na miejsce dłużnika, który zostaje z długu zwolniony (przejęcie długu). Przepis art. 519 § 2 wskazuje na dwa umowne sposoby przejęcia długu. Pierwszy z nich to zawarcie umowy między wierzycielem a osobą trzecią za zgodą dłużnika, przy czym oświadczenie dłużnika może być złożone którejkolwiek ze stron. Drugim sposobem jest zawarcie umowy o przejęcie długu między dłużnikiem a osobą trzecią za zgodą wierzyciela. Oświadczenie wierzyciela może być złożone którejkolwiek ze stron. Przepis ten zastrzega, że jest ono bezskuteczne, jeżeli wierzyciel nie wiedział, że osoba przejmująca dług jest niewypłacalna.

W praktyce można spotkać się z klauzulami zamieszczanymi w umowach o dopuszczalności przeniesienia ogółu praw i obowiązków z nich wynikających na podmiot trzeci³¹.

W związku z powyższymi przepisami powstaje zasadnicze pytanie, czy stroną umowy, na podstawie której następuje przejście ogółu praw i obowiązków na osobę trzecią, musi być także druga strona umowy wzajemnej, czy też wystarczająca jest jej zgoda na zawarcie takiej umowy. Wydaje się, że nie jest konieczne, aby strona ta występowała w charakterze strony umowy. Musi ona jednak wyrazić zgodę na zawarcie całej umowy, a nie tylko na przeniesienie długu, ponieważ w wielu przypadkach wierzytelność będzie jednocześnie powiązana z obowiązkiem świadczenia, czyli z długiem. Dalszą kwestią wymagającą analizy w powyższym przypadku jest ustalenie, czy osobę trzecią wiąże z drugą stroną umowy pierwotna umowa, czy też powstaje nowy stosunek prawny, którego treść wynika z umowy pierwotnej.

Kolejna wątpliwość powstaje odnośnie do sytuacji prawnej ustępującej strony umowy w stosunku do drugiej strony umowy. Powstaje bowiem pytanie, czy osoba ta wskutek zawarcia wyżej wskazanej umowy wolna jest od zobowiązań w stosunku do tej strony. Mogą się z tym wiązać wątpliwości w kontekście jej skutków, które należy oceniać na gruncie przepisu o odnowieniu zobowiązania albo kumulatywnego przystąpienia do długu.

Odrębnym problemem jest stosowanie powyższej konstrukcji do przeniesienia praw i obowiązków. W orzecznictwie przyjmuje się za dopuszczalne przeniesienie innych praw niż wierzytelności, stosując w drodze analogii przepisy o przelewie wierzytelności³². Idąc w ślad za tym, należy przyjąć dopuszczalność przeniesienia

³¹ Szerzej na ten temat J. Pokrzywiak: *Klauzula zezwalająca na przeniesienie praw i obowiązków z umowy*, Monitor Prawniczy 2004, nr 24, s. 1154 i n. Zob. także M. Bielecki: *Przeniesienie ogółu praw i obowiązków w handlowej spółce osobowej*, Monitor Prawniczy 2005, nr 5, s. 246 i n.

³² Zob. w tym kontekście uzasadnienie uchwały SN z dnia 5 lutego 2004 r. (III CZP 96/03), która dotyczy przejścia uprawnień z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy na nabywcę.

praw i obowiązków na podstawie wyżej wskazanych przepisów odnoszących się do przelewu wierzytelności oraz przeniesienia długu, które znajdują kumulatywne zastosowanie.

IV. PODSUMOWANIE

Zawarta w DCFR regulacja dotycząca zmiany strony umowy stanowi rozwiązanie, które wydaje się odpowiadać nowym zjawiskom oraz potrzebom pojawiającym się w obrocie. Należy jednak zauważyć, że twórcy DCFR nie zdecydowali się na odrębną regulację analizowanej problematyki, odsyłając w zakresie zasadniczych skutków takiej czynności do przepisów o przelewie wierzytelności i przejęciu długu. Nie określili ponadto skutku prawnego związanego z dojściem do zawarcia umowy przenoszącej całą sytuację prawną strony umowy. W tym kontekście należy rozważyć potrzebę odrębnej regulacji, która w sposób bezpośredni odnosiłaby się do przeniesienia praw i obowiązków z umów wzajemnych, mając na uwadze ich specyfikę. Wiązą się z tym szczególne problemy, w zakresie których proste odesłanie do przepisów o cesji i przeniesieniu długu nie jest wystarczające.

W kontekście prawa polskiego i praktyki jego obowiązywania należy zaznaczyć, że wspomniana regulacja DCFR nie wnosi, jak się wydaje, zasadniczych zmian w kontekście przyjętej dopuszczalności przeniesienia praw i obowiązków wynikających z umowy na osobę trzecią. Pojawia się natomiast pytanie, czy specyfika przeniesienia praw i obowiązków wynikających z umowy wzajemnej wymaga odrębnej regulacji wobec stosowania w tym zakresie przepisów o zmianie wierzyciela i dłużnika.